

Kurcz Ádám István

Berecz plébános, Máté apostol és a verbászi evangélikus lelkész

Kereszténység és identitás Gion Nándor prózájában

Amikor egy délvidéki magyar író életében egyszer „egy vastkos pénzköteget” tudhatott a magáénak, és így majdnem gazdagnak érezte magát, szimbolikus dolgokat vásárolt. Megvette „a hatkötetes világirodalmi lexikont, továbbá a katolikus bibliát igen díszes kiadásban és a református bibliát kevésbé díszes kiadásban, és [...] még valami ismeretlen márkájú whiskyt”.¹ Legalábbis ezt olvassuk Gion Nándor egyik elbeszélésében.

Gion *Sortűz egy fekete bivalyért* című regényében a gyerekek leggyakrabban a Szentháromság-szobor előtt találkoznak², az *Engem nem úgy hívnak*ban pedig rendszeresen a katolikus templom melletti lépcsőkön ugrálva mérik le érettségüket.³ A *Rózsaméz*ben lisztlopáskor kétszer pihennek meg Gallai Istvánék: a görögkeleti és a katolikus templom előtt.⁴ A rendszerváltozás előtt leírt, szintén a *Rózsaméz*ben szereplő munkásmozgalmi szervezkedésnek is a katolikus templom, illetve a Szentháromság-szobor előtti tér a gócpontja, ahonnan elindul a sztrájk.⁵ A templomok nemcsak térbeli, hanem időbeli orientációs szereppel is bírnak. Az író alteregója, M. H. J. például azt a tanácsot kapja, hogy „mindenképpen katolikus templom közelében béreljen szobát, mert a katolikus templomok toronyórái a legmegbízhatóbbak, de M. H. J. végül is nem fogadta meg a jó tanácsot, rájött, hogy a görögkeleti templom toronyórája is viszonylag pontosan jár, [...] tehát beköltözött a bútorüzlet fölé, a görögkeleti templommal szemben”.⁶ A zsidó Lusztig Márton is a Szentháromság-szobor talapzatába rejti el a kincseit az *Aranyat talált*ban, mielőtt elhurcolják, mert azt tartja térben és időben a legbiztosabb pontnak Gion Nándor prózavilágának középpontjában, Szenttamáson. A zsidók kincseiből aztán megtalálói a Kálvárián Krisztus térde mögé rejtik a Török Ádám kedvesének járó részt.⁷ Egy, már Magyarországon tett nyilatkozatában pedig Gion a szenttamási magyar közösséget a katolikus templommal, illetve a kultusz-közösséggel azonosítja: „Én az emberekhez kötődtem, és nem a helyhez. Megváltozott a régi

1 Gion Nándor, *Az angyali vigasság* [1985] = Uő, *Az angyali vigasság*, Bp., Noran Libro, 2010, 415.

2 Pl. Uő, *Sortűz egy fekete bivalyért* [1982] = Uő, *Az angyali...*, i. m. 258., 353.

3 Uő, *Engem nem úgy hívnak* [1970] = Uő, *Az angyali...*, i. m., 89.

4 Uő, *Rózsaméz* [1976] = Uő, *Latroknak is játszott*, Bp., Noran, 2007, 236.

5 „Este telezsúfolódott türelmetlen emberekkel Kiss Antal kocsmája. Rengeteg ember jött össze, egymás hegyén-hátán szorongtak, és vagy ezren még kint maradtak a katolikus templom előtti téren, széles gyűrűbe fogták a tér közepén álló Szentháromság-szobrot.” Uo., 419.

6 Gion Nándor, *M. H. J. hintaszéke* [1975] = Uő, *Műfogsor az égből*, Bp., Noran Libro, 2011, 257.

7 Uő, *Aranyat talált* [2002], Uő, *Latroknak...*, i. m., 903–904.

világ, és különösen az a világ, amit én igyekeztem, és még mindig igyekszem megrajzolni. Nem csupán a már említett négy házsorra, a temetőkre és a kis folyóra gondolok, hanem az egész városra, az apácázárdából átalakított magyar iskolára, a Zöld utcára, a Tukra, a devecserei dombokra, a katolikus templomra, pontosabban a templomba járókra.” [kiemelés: K. Á.]⁸

Gionnak, ha nem is feltétlenül a keresztény-katolikus hittartalom, de legalábbis a közösséget összetartó hagyományos értékek melletti komoly kiállására mutat, hogy azt a katolikus templomot, illetve környékét tette meg művei egyik legfontosabb helyszínének, amelyet a kommunizmus alatt játszódnó műveiben mind funkciójában, mind pusztán létében veszélyeztetettnek mutatott be: „*A téren nincs semmi más, csak a katolikus templom, ahol vasárnaponként miséznek néhány öregasszonynak. Régi templom, de azért elég szép, s én már sokszor gondolkodtam, hogy vajon mit csinálnak vele, ha bontani kezdik a körülötte levő régi házakat, hogy új marha nagy épületeket építsenek a helyükre. Vajon lebontják-e a templomot is, vagy pedig ott hagyják az emeletes épületek között. Sehogyan se tudom elhinni, hogy a templom ott marad az emeletes új házak között.*”⁹ Hasonlóképpen ábrázolta Gion azt a fenyegetettséget is, amely a kultusz/közösség fennmaradását veszélyeztette: „*a karácsony előtti napokban mi rendszeresen bejártunk három-négy utcát, minden házba bekopogtunk, és felkínáltuk az »angyali vigasságot«.* [...] *remekül tudtuk énekelni a karácsonyi dalokat, és remekül énekelünk ott a színpadon is [...]. Csakhogy beviharzott Novák tanárnő is, magánkívül volt, sikoltozott, [...] lehordott mindenfelének, figyelmeztetett, hogy ez itt többé nem apácázárda, nem a sötétség fellegvára, nem tűri, hogy a klerikális reakció szellemét felélesszük [...].*”¹⁰ A vallás Gion minden regényében kap szerepet, de jellemző, hogy arról, hogy a gyerekek is rendszeresen járhatnak templomba – még ha érdekből is –, majd csak a rendszerváltozás, illetve Magyarországra települése után, a *Zongora a fehér kastélyból* című regényben tudott írni.

(Szinte) provokációszámba mehetett a rendszerváltozás előtti művekben, hogy Gion prózájában a templom mellett a másik központi helyszín az a Szentháromság-szobor, amely a régi szenttamási magyar iskola elbontásától a szobor 2013-as áthelyezéséig egy sportpályába ékelődve, fák takarásába kerülve szorult a perifériára. Még meghökkentőbb lehetett a helybelieknek – az író ezzel is a hagyományos értékek mellett tett hitet –, hogy a *Virágos Katonának* implicite már a címe is a Kálváriára, illetve egy ottani stációképre utal. A kálvária a főszereplő, Rojtos Gallai István állandó tartózkodási helye a regényben, holott e szakrális hely valóságos szenttamási megfelelője Gion szinte egész életében használaton kívül állt: az utolsó, 1944-es nagypénteki keresztúti ájtatosság után 1998-ig, tehát az író hároméves korától a halála előtti évekig az enyészet martaléka volt. Előbb konyhakertek, majd lucernás, utóbb szeméttelep (!) volt a düledező stációoszlopok között. 1976-ban (a *Rózsaméz* megjelenésének évében) majdnem fetelepet létesítettek a helyén, de olyan terv is volt, hogy töltésnek hordják el a dombját. Az ezredfordulón a helyi közösség eddigi legszélesebb körű összefogásával az utolsó utáni pillanatban sikerült a végpusztulástól megmenteni és újjáépíteni a szenttamási kálváriát.¹¹

8 Füzi László, „Nincs időm észrevenni a történet eltűnését.” *Gion Nándorral beszélget* Füzi László [1998] = Gion Nándor, *Véres patkányirtás idomított görényekkel*, Bp., Noran Libro, 2012, 266.

9 Gion Nándor, *Engem nem úgy hívnak* [1970], i. m., 21.

10 Uő, *Sortűz...* [1982], i. m., 259.

11 Paracki László, *A szenttamási kálvária 1868–2009*. = *De historia urbis nostrae 1.*, szerk. Horváth Futó Hargita, Szenttamási Népkönyvtár, 2011, 46–58.; ill. Jenei Dezső, *Összefogás jelképe: A szenttamási kálvária 1864–2001* = *Bácsország*, 2003/X–XII., 15–17.

Gion vallási(-nemzeti) állásfoglalásaként fogható fel az is, hogy az egyetlen csupa nagybetűs név az egész életműben a KERESZTET CIPELŐ EMBER¹², és hogy számos művének adott a Bibliából vett vagy a katolikus vallás gyakorlataira utaló címet. A *Virágos Katona* a Krisztust korbácsoló katona stációképére, míg a *Latroknak is játszott* cím a Krisztus mellett megfeszített gonosztevőkre irányítja a figyelmet. A *Keresztvivő a Keglovics utcából* a temetési menetben betöltött szerepre, a *Krisztus Katonája* a húsvéti ünnepkör egyik népszokására: a szentsír őrzésére¹³, *Az angyali vigasság* cím pedig a kántálás és a betlehemezés helyi nyelvjárási nevére utal.¹⁴ Az „angyali vigasság”-nak a címbe emelése is provokatív volt tekinthető a megírás idején, hiszen vallásos cselekmény szolgálja a regénykohéziót, az adja az egész mű cselekményének szerkezetét. Ráadásul „szimbolikus erejű motívummá válik, amely azt sugallja, hogy a felnőttek sokszor embertelenül kegyetlen, nyomorúságos és tragikus világát a gyermeki jelenlét és szemlélet képes humanizálni”.¹⁵ Magában a műben is olvassuk ezt a gondolatot: „[...] hadd kérdezzem meg: uram, ön sohasem énekelt az ablakok alatt szép téli estéken? Nem? Sajnálhatja. Ha csak egyszer énekelt volna, most nem próbálná ezzel a vacak vendégloői késsel felvágni az ereit.”¹⁶ A szenttamási folklórhoz szorosan kötődő szép kifejezés Gion általi megörökítésének köszönhető, hogy egyáltalán sikerült feleleveníteni ezt a népszokást Szenttamáson. A kommunizmus évei alatt szinte feledésbe merült hagyomány nevét ugyanis Gion műveiből ismerték a művelődésszervezők, és gyanút fogtak, hogy talán nem az író leleménye volt a kifejezés. Ezért kérdeztek rá a helyi öregeknél, hogy ők is „mondták-e az angyali vigasságot” fiatalkorukban, amire mindenhol „igen” volt a válasz, ami után lejegyezheték és a fiataloknak megtaníthatták a régi helyi betlehemest.¹⁷

A kisebbségi tematika felé való átmenetet képez a biblikus Gion-műcímek között az *Izsakháré*, minthogy „a tizenkét izraeli törzs közül Izsakhár törzsének jutott ki a legmostohább sors: földrajzilag és gazdaságilag felháborítóan előnytelen területre kényszerítették, a rávonatkozó apai áldás egyenesen átokként hangzott”.¹⁸ Legalábbis Gion írásai szerint, ugyanis a Bibliában nem csak negatívumokat olvasunk az Izsakhárnak jutott atyai áldásban. A Káldi-féle hagyományos katolikus fordítás szerint Izsakhár „földre legjobb” – a katolikus bibliafordítás alapjául szolgáló latin változatban, a *Vulgatában* „*optimus*” –, a Hertz-féle izraelita fordítás szerint „*kellemes*”, a Gion által használt Károli-fordítás szerint pedig „*kies*”.¹⁹ Jellemző, hogy az író a céljaihoz, tudniillik a kisebbségi léhelyzetre való utaláshoz megfelelő részre helyezte a hangsúlyt a bibliai áldásból. Hogy tudniillik Izsakhár „*teher alá hajtja hátát, s robotoló szolgálóvá lesz*”; nem pedig arra, hogy „*a karámok közt heverész. S látja, hogy jó a nyugalom és hogy a föld mily kies*.”²⁰ Gionra az efféle, írói céljai

12 Uő, *Ahasvérus* [1966] = Uő, *Műfogsor az égből*, Bp., Noran Libro, 2011, 24., 26.

13 Vö. Egyedülálló szokás Bácskában: A szenttamási Krisztus-katonák = Hitélet, 1973/4., 30.

14 Angyali = angyalok által hirdetett; vigasság = [itt:] jó hír, örömhír, evangélium, vö. *Lukács evangéliuma* 2. fejezetének 10–11. versével, ahol az angyalok e szavakkal adják a pásztoroknak hírül Jézus születésének hírét: „*Ne féljete, mert íme, hirdetek nektek nagy örömet, amely az egész nép öröme lesz [...]*.”

15 Elek Tibor, *A szeretet vizsgáló ereje: Gion Nándor ifjúsági regényeiről* = Gion Nándor, *Az angyali...*, i. m., 530.

16 Gion Nándor, *Az angyali...*[1985], i. m., 447.

17 Kovács Blanka – Horváth Futó Hargita, *A karácsonyi ünnepkör dramatikus játéakai: Az angyali vigasság és a betlehemes játék* = *De historia urbis nostrae II.*, szerk. Horváth Futó Hargita, Szenttamási Népkönyvtár, 2012, 67.

18 Gion Nándor, *M. H. J. hintaszéke* [1975], i. m., 258.

19 Vö. *Mózes első könyve*, 49. fejezet, 14–15. vers.

20 Vö. még: Gion Nándor, *Izsakhár* [1994] = Uő, *Börtönről álmodom mostanában*, Bp., Noran, 2008, 476.

érdekében eszközölt hangsúlyáthelyezések, elhallgatások, sőt valóságferdítések máshol is jellemzőek. (Lásd például alább a német evangélikus identitás felhasználását!) Az az ellentmondás, hogy Izsakhár jó földön lett robotoló szolgává, alkalmassá teszi arra, hogy Gion a délvidéki magyarság szimbólumaként használhassa. Hiszen a bácskai földek Európa legjobbjai, de a kisebbségi sors előnytelen, alávett helyzet.

Megjegyzésre érdemes, hogy Gion Izsakhár – akárcsak például a máshol említett Ezékiel próféta – nevének írásakor a hagyományos protestáns írásmódot követi. Gion egy korai novellájának az „Issakhár” címet adta, s benne ezt az alakot írta le, amely az 1590-es *Vizolyi Bibliától* a 20. századi revideálásig volt a protestáns bibliakiadások névalakja. Az 1905-ben *revideált Károli-fordítás* vezette be az „Izsakhár” formát, amit az író pedig a későbbi művekben használt. (A többi katolikus és az újabb protestáns fordítások ettől eltérően használják Jákob pátriárka Leától született ötödik fiának nevét.²¹)

Igaz, hogy Istenes Bibic Mihály, aki „mindenkinek dicsértésséggel köszönt”²², az egyik legbecstelenebb tolvaj az életműben, de ezt a szereplőt bőségesen elbíra nemcsak a sok bibliai motíválal cím, hanem főként a sok vallásos téma és utalás. Talán ellensúlyként is szükség van rá, hogy legyen egy igazán ellenszenves vallásos, illetve a vallásosság látszataból hasznot húzó szereplő Gion tetralógiájában. Istenes Bibichez hasonlóan érdekesen ellentmondásos figura a Keglovics utcai szentfazék is: „A félszemű Máté apostol volt az egyetlen istenfélő ember a Keglovics utcában. Minden reggel öt órakor kelt, hideg vízben megmosakodott, és anélkül, hogy egy falatot is a szájába vett volna, elment a templomba, és megáldozott, vagy ahogyan ő szokta mondogatni: »evett isten kenyéréből.«”²³ „Máté apostol” ugyanakkor lefarizeusozza az egész utcát, mire az Ácsmester „álszentatyám”-nak szólítja. A szereplő hivalkodóan és fensőbbbségesen vallásos, de az író bizonyára nem a vallásosságot akarta csepülni az ő személyében (sem), hiszen Gion számos szereplőjének vannak nemcsak templomi környezetben²⁴, hanem azon kívül is egészen természetes vallásos gesztusai, például: „A reggeli misére igyekvő öregasszonyok rábámultak a folyóra, és keresztet vetettek, mert nem tudták, hogy került oda az a rengeteg virág.”²⁵; vagy: „Romoda esténként karjaiba vette beteg feleségét, és úgy táncolt körbe-körbe a hideg szobában, hogy valamennyire felmelegítse az asszonyt. Szent János, a méhészt, ha ilyenkor elment Romodáék háza előtt, keresztet vetett, és rövid imádságfélét mormogott.”²⁶; illetve: „A bivalyos a fal mellől egy csákányt választott, nyelét lefelé fordította, beállt az ajtóba, keresztet vetett, majd a csákány nyelével kopogtatni kezdte a betont.”²⁷ Pusztá hasonlításokban is használ Gion vallásos képeket, például: „térdre esett, mint az oltár előtt a templomban”; vagy: „eloltotta a viharlámpát, lóbálta a kezében, mint egy füstölőt a templomban”²⁸; illetve: „Suttogva beszélt, mintha templomban lennének vagy valami tilos helyen.”²⁹ Egy magyar gyerekcsapat pedig az erősebb (valószínűleg szerb) galerivel való bunyózástól félve természetesen a

21 Vö. Mózes első könyve, 30. fejezet, 17. vers.

22 Gion Nándor, *Virágos Katona* [1973] = *Uó, Latroknak is...*, i. m., 26.

23 *Uó, Példabeszéd a szelídített állatokról és az emberszabású növényekről* [1966] = *Uó, Műfogsor...*, i. m., 51.

24 „A templomban a padokban jobbra fekete ruhás öregasszonyok ültek, mormolták imáikat, és áhitattal nézték Berecz plébánost, aki az oltár előtt hajlongott.” *Uó, Az angyali...* [1985], i. m., 424.

25 *Uó, Sortűz...* [1982], i. m., 323.

26 *Uó, Ezen az oldalon* [1971] = *Uó, Műfogsor...*, i. m., 72.

27 *Uó, Sortűz...* [1982], i. m., 293.

28 *Uo.*, 350., 343.

29 *Uó, Rózsaméz* [1976], i. m., 423.

katolikus, avagy helyi szóhasználatlaltal a magyar³⁰ templomban keres menedéket, ahol teljesen otthonosan viselkedik: „már nagyon a sarkunkban lihegték Toma Gyuriék, és mivel éppen vecsernyére harangoztak, bementünk a templomba [...]. Mi belemártottuk kezünket a szentelt vizes tálba, térdet hajtottunk, és keresztet vetettünk, azután felmentünk a kórusra a lelógó harangkötelek közé, és meghúzódtunk az orgona mellett, hogy kilihegjük magunkat.”³¹ A *Testvérem*, Joáb című regényben pedig csak egyetlen utalásból derül ki, hogy a főszereplő vagány fiúk magyar nemzetiségűek; a regény végén abból következtethetjük ki, hogy együtt voltak elsóáldozók: „– Elsóáldozós koromban éreztem magam ilyen rohadtul. [...] – mondta a Fehér Ló. – Emlékeztek még arra, amikor elsóáldozók voltunk? – Emlékszem – mondtam. – De arra már nem emlékszem, hogy hogyan éreztem magam. – Csak arra emlékszem, hogy sokan voltak a templomban – mondta Búr.”³² Hogy mennyire természetes velejárója Gion szereplői életének a vallás, illetve annak gyakorlása, például abból is látszik, hogy egy elbeszélés szereplője, Dosztán Antal „szidta a kiugrott teológust, amiért megbolondította a fiát” azzal, hogy „hosszútávfutót faragott belőle”, „és dühében kissé logikátlanul tüntetőleg elmaradozott [!] a vasárnapi misékről”.³³

Visszatérve „Máté apostolra”, a szereplő tehát másra kellhetett Gionnak, mint a vallás(osság) gúnyolására: az ő túlzásai és képmutatása kipellengérezésének álcája alatt már egy korai novellájában célozhatott a kommunizmus kezdeti időszakának kényes emlékeire, a beszolgáltatásra és a padláslesöprésekre. „Máté apostol” ugyanis „valamikor feldúlta a szegény, tudatlan, földtúró emberek otthonát, és ha dohányt meg lisztet talált, elvette tőlük, a szegény, tudatlan, földtúró embereket pedig börtönbe csukatta. Mikor aztán az egyik tanyán a bozontos hajjú, elvadult, tudatlan emberek kiverték a fél szemét, rádöbrent, hogy milyen nagy bűnös ő.”³⁴

Mi más közös identitásképző elemet is találhatott volna Gion, mint a katolikus vallást, amikor a vajdasági magyarság 95%-a katolikus? Ráadásul a délvidéki magyarokra jellemző, hogy a környezetüknél – a szerb többségnél mindenképpen – vallásosabbak. Nota bene, a szenttamási katolikus templomba ma is jóval többen járnak, mint a pravoszlávba, holott a magyarok harmadannyian sincsenek, mint a szerbek. Talán emiatt is van, hogy bár a „szerb karácsony(kor)” mint időhatározó többször is előkerül a *Latroknak is játszott tetralógiában*, Gion szinte semmit nem ír a szerbek vallásosságáról. Csak a templomukat emlegeti még, de ezt is távolságtartóan mindig papirosízú szóval „görögkeleti” templomként, holott az a helyi szóhasználatban: „Szerb templom ~ Pravoszláv templom”.³⁵ A magyar csendőrökre orvul lövöldöző Ozren Mudrinski pékmesterről³⁶ és Leonyidról, az ukrán bérnyílkosról olvassuk csak, hogy megünnepelték a védőszentjük napját³⁷, illetve hogy Romániában, a Máramarosi-havasokban „egy rendkívüli képességű ortodox pap, egy szakállas pópa jó pénzért átkot mond a megrendelő ellenségeire, és az átkot mindig megfog. Hosszú sorok állnak a parókia előtt, a pópa az egyik leggazdagabb ember a havasokban.”³⁸ –

30 „Katolikus templom I. Magyar templom” Penavin Olga–Matijevics Lajos, *Szenttamás földrajzi neveinek adattára*, Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1981, 34.

31 Gion Nándor, *Az anyali...* [1985], i. m., 423–424.

32 Uő, *Testvérem*, Joáb [1969] = Uő, *Börtönről...*, i. m., 241.

33 Uő, *Az anyali...* [1985], i. m., 439.

34 Uő, *Példabeszéd...*, [1966] i. m., 51–52.

35 Penavin Olga–Matijevics Lajos, *Szenttamás földrajzi neveinek adattára*, i. m., 56.

36 Gion Nándor, *Ez a nap a miénk* [1996–1997] = Uő, *Latroknak...* i. m., 542.

37 Uő, *Védőszentek a fenyők között* = G. N., *Műfogsor...*, i. m., 596.

38 Uő, *Garantálja Z. A.* [2001] = G. N., *Műfogsor...*, i. m., 664.

Egyik adalék sem vet túl jó fényt a keleti keresztényekre, de ennek bizonyára nem vallási, hanem nemzetiségi, illetve történelmi gyökere van: mind a szerb, mind az ukrán, mind a román szereplő esetében. Abszolút negatívan ítéltette meg viszont Gion az ezredvégi New Age mozgalom kiforratlan tantételekkel rendelkező ezoterikusait, akiknek mintapéldányát „Szivárvány” (valójában Kovács) Ervin személyében ábrázolta az *Izsakhár* című regényben, amelyben az ő tevékenysége a regény egyik fő szála. A „Szivárvány Harcosának” zavaros ideológiai csak azt bizonyítják, hogy kiszolgáltatott, megfélemlített emberek hiszékenységet kihasználva meg lehet gazdagodni a babonás vallásosságra építő marketinggel. A csodatévő termékek (amulettek, herbateák, gyógykenőcs) háttérben álló tanokat viszont senki sem ismeri (!) valójában. M. H. J.-től, az író alteregójától várják, hogy írói fantáziájával ötlölje ki azokat, támogatva ezzel a sarlatánokat, akik igazi támaszt vagy vigaszt nem jelenthetnek a polgárháborúba sülyedő országban.

A katolikus vallás viszont még a lakóhelynél is fontosabb kapaszkodó a művekben: a lakóhely bizonytalan is lehet, vallásuk viszont mindenhová elkísérte a pásztorokodó Rojtos Gallaiakat (is), akik „*mint ahogyan az tisztességes római katolikusokhoz illik, mindig rendesen megesküdték a legközelebbi katolikus templomban, és az erről szóló okmányt gondosan megőrizték*”. Egy bizonyos Gallai Istvánnak az okiratban például „*lakhelyéül a »Zentai tanyák« vannak megjelölve, de ez semmit sem jelent, bizonyára a plébános, aki összeeskette őket, kötelességének tartotta, hogy beírja a lakhelyet is, és mivel Gallai István akkor éppen a zentai határban őrizte a birkákat, a zentai tanyákat írta be a házasságlevélbe*”.³⁹

Az tehát, hogy a szereplők rendszeres misére járók, vagy hogy imádkozni szoktak a Kálvárián, a legtermészetesebb cselekményként jelenik meg a művekben: számos utalást olvasunk mindenfajta keresztény vallásos tevékenységre. A templomba járás jegyzetben idézett⁴⁰ adatai mind a rendszerváltozás előtti művekből valók, és korántsem teljes a gyűjtés. Hasonlóan számos szöveghelyet felsorakoztató merítést eredményezne még például a katolikus, a pap, a plébános, a gyón, az áldoz, az ima, az imádkozik vagy a (kis- és a nagy) mise adatainak összegyűjtése is, amittől most terjedelmi okból eltekintek.

Gion egy novellájában – hajmeresztő módon – még a bosszú is bibliai asszociációkat hordoz. A falubeliek ahelyett, hogy például orvul leütnék, figyelmességükkel, szeretetükkel szorongatnak meg valakit, aki értelmetlenül megölt egy négygyerekes apát. A gyilkos Izidorral (akinek neve éles kontrasztban áll cselekedetével, hiszen a neve azt jelenti, hogy 'Ízisznek – a házastársi és az anyai szeretet istennőjének – az ajándéka'⁴¹) úgy tűnik,

39 Uő, *Virágos Katona* [1973], i. m., 343.

40 „egy napon azonban apám a templomból hazajövet meghallotta, hogy Istenes Bibic Mihály tíz lánc földet vett” Uő., 63.; ill.: „szerettem a karácsonyt, a karácsony hangulatát; a betlehemeseket, a lövöldözéseket, az éjfélt misét, amikor az egész Tuk és az egész Zöld utca a templomban szorongott, és áhitattal énekelt” Uő., 102.; ill.: „Húsvét napján, amikor a templomból eljött hozzánk [Imris Lázár], hogy iszogasson egy kicsit apámmal, megemléltette, hogy újabb lánc földet szerzett az uraságnak.” Uő., 136.; ill.: „Vasárnap délelőtt van: ünnep-lőrühás, kalapos emberek sietnek a virágzó akácfák alatt, templomba mennek.” Uő., 175.; ill.: „Az átszabott, kifordított köpeny olyan, mintha új lenne. Rézi élvezettel szemlélgeti minden oldalról, és elégedetten mondja: – Ez a legszebb katonaköpeny, amit valaha láttam. Templomba is elmehetsz benne.” Uő., 192.; ill.: „Vasárnap járt csupán templomba, mindig nagymisére ment, és ilyenkor, ha belemártotta ujjait a szentelt vízbe, leginkább elmosolyodott. Lehet, hogy mégis boldog volt.” Gion Nándor, *Az anyali...*, i. m., 432.; ill.: „Szent János minden reggel templomba ment.” Uő, *Ezen az oldalon* [1971], i. m., 64.; ill.: „Minden körmenetet végignézetem, igazán szép volt, a falu minden katolikusa ott szorongott a templom előtt vagy a templom udvarában. [...] A körmenet lassan haladt előre, legalább ezer ember énekelt, hogy: »Feltámadt Krisztus e napon. Alleluja! Hála légyen az Istennek.« Uő, *Krisztus Katonája* [1975] = Uő, *Műfogsor...*, i. m., 239.; ill.: »[Fia kútba fulladása után] Pénteknél két napig sikoltozott, a haját és a ruháját tépte, azt mondta, ő is kútba ugrik, de aztán mégsem ugrott a kútba, viszont rendszeres templomba járó lett.«” Uő, *Az anyali...* [1985], i. m., 370.

41 Ladó János, *Magyar utónévkönyv*, Bp., Akadémiai, 1978, 172.

mintha Jézus *Hegy beszéde*, vagy még közelebről Pál apostol tanítása szellemében viselkednének a környékbeli családos emberek. Jézus ugyanis azt tanítja, hogy „szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót azokkal, akik gyűlölnék titeket”⁴²; Pál apostol pedig azt írja, hogy „ha ellenséged éhezik, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki inni. Ha ezt teszed, izzó parazsat raksz a fejére.”⁴³ Az utcabeliek tehát sokszor nagyon kedvesek a tetteshez, sokat és kedvesen beszélgetnek vele, sőt vasárnapi ebédre is meghívják, mígnem a gyilkos már nem bírja elviselni az érdemtelenül feléje áradó szeretetet, és felköti magát.⁴⁴

Kicsit eltávolodva a Délvidéktől, a második világháború végén Budapestre vetődve a szenttamási Tölgyesi Miska rögtön egy romos katolikus templomot és egy református imaházat választ tájékozódási pontul. Bizonyára szimbolikus, hogy a háború utáni újjáépítést ebből a református imaházból kezdik el szervezni a regényben.⁴⁵ Minthogy Gion magyar közössége túlnyomórészt római katolikus volt, a református felekezetre nem sokszor utalt műveiben. Amikor viszont igen, akkor hangsúlyosan húzta alá anyanyelvmegetartó szerepét. A regénybeli tanár is ezt emeli ki egy történelemórán: „Fodó tanár úr tartott nekünk egy remek történelemórát a reformációról, a prédikátorokról, akik anyanyelvükön szóltak a hívőkhöz, megdicsért néhány egykori papot, akik nagyon rendes emberek voltak.”⁴⁶ Az író alteregója, M. Holló János pedig egy svédországi magyar református közösségben nagyon meglepődik azon, hogy a gyülekezethez tartozók mennyire szépen beszélnek az anyanyelvüket⁴⁷, ami a délvidékiekről nem igazán mondható el; még akkor sem, ha a szülőföldjükön élnek. Utóbbira szintén több novellában van utalás.⁴⁸

Sajátos megoldás, hogy a *Latroknak is játszott* című tetralógiában a második oldaltól kezdve a németekről hangsúlyosan mint evangélikusokról van szó. Az említett helyen ezt olvassuk: „Stefan Krebs ágostai hitvallású evangélikus német volt, nagydarab, szorgalmas és önérzetes német ember...”⁴⁹ Máshol pedig maga Stefan Krebs így beszél: „– Kit érdekel a Monarchia! [...] Semmi közünk Bécshez. Mi, ágostai evangélikusok a Rajna mellől jöttünk ide. Azt is tudjuk, hogy miért.”⁵⁰ Meglepő lehet, hogy bár a sokszor jelzőjével szereplő katolikus templom fontos orientációs pont a regényekben, a tetralógia rendszerváltás előtt írott regényeiben az „evangélikus” szó többször szerepel, mint a „katolikus”: 33 említés áll szemben a 24-gyel.

A szenttamási német evangélikusoknak a források szerint a valóságban volt ugyan egyházközsége⁵¹, de templomuk nem, ahogy ezt a tetralógiában is olvassuk.⁵² Viszont a rendszerváltás előtti Gion-művekben minden jelentős családi eseményre eljön hozzájuk Verbászról a német evangélikus egyházat, tágabban az egész németiséget képviselő evangélikus lelkész. A temetéseket természetesen ő vezeti le, de a történelmi sorsfordulókon

42 Lukács evangéliuma, 6. fejezet 27. vers (új protestáns fordítás)

43 Pál levele a rómaiakhoz, 12. fejezet 19–20. vers (új protestáns fordítás)

44 Gion Nándor, *Izidor*, [1987] = Uő, *Műfogsor...*, i. m., 261–269.

45 Uő, *Aranyat talált* [2002], i. m., 715.

46 Uő, *Sortűz...* [1982], i. m., 306.

47 Uő, *Átlósan az utcán*, [1991] = Uő, *Műfogsor...*, i. m., 537–543.

48 Uő, *Szegény Hajdú Laciról és Harag Györgyről* [1990.] = Uő, *Véres...*, i. m., 82.

49 Uő, *Virágos Katona* [1973], i. m., 8.

50 Uo., 174.

51 Tóth Ágnes, *Felekezeti függetlenség vagy államhatalmi manipuláció? A bácskai evangélikus németek törekvése 1941–1945 = Bennünk élő múltjaink: Történelmi tudat – kulturális emlékezet*, szerk. Papp Richárd–Szarka László, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2008, 439.

52 „Szenttamáson nincs evangélikus templom.” Gion Nándor, *Ez a nap a miénk* [1996–1997], i. m., 523.

szokásos politikai esélylatolgotásokkor is ott találjuk, sőt a születésnap ünnepségekre is hivatalos. (Merthogy az evangélikus németek – ez fontos különbség – a születésnapokat ünneplik, nem a névnapokat, mint a katolikus magyarok.)

A lelkész megnyilvánulásaiból, hozzászólásaiból kiderül, hogy ő a németek fő ideológusa, közösségük megmaradásának legerősebb oszlopa. A magyarok papjáról semmi ilyet nem olvasunk, a tetralógia Jugoszláviában írott kötetében még a nevét sem. Pedig „Berecz plébános”, illetve az ő valóságos megfelelője a helyi magyar közélet prominense volt, aktívan politizált is: a királyi Jugoszláviában fontos szerepet vitt a Magyar Párt szervezésében.⁵³ Gionnak a szocializmusban írott regényeiben viszont ő helyette a német lelkész a legpolitikusabb szereplő, aki számára a német nép naggyá tétele a legfőbb cél: ezért szervezkedik, erre int, olykor talán még a prédikációiban is erről szónokol: „Még az anyám temetésén is folyton a Német Birodalmat dicsőítették”; vagy: „Jönnek a jobb napok – mondta az evangélikus lelkész. – Kivárjuk, felkészülünk rá”; illetve: „Látunk mi itt még német katonákat [...] – mondta az evangélikus lelkész. [...] Végleg itt maradnak.”⁵⁴ A lelkész első felléptétől kezdve harcos nacionalista irányvonalat képvisel, viszont az 1997-es *Ez a nap a miénk* című regénnyel hirtelen eltűnik a szereplők közül. Vajon miért van az, hogy nemhogy családi összejövetellel, de még temetéssel kapcsolatban sem olvasunk róla ezután, pedig korábban mindig ő vitte a szót, és ebben a regényben is sokat politizálnak a németek?

A jugoszláviai németek 80%-ban *katolikusok* voltak⁵⁵, Gion más műveiből pedig, amelyekben nem olyan fontos a németek szerepe, vagy az interjúkból, amelyekben talán jobban törekedett a tényszerűsége, illetve egyéb forrásokból is arra következtethetünk, hogy a szenttamási németek viszont többségükben *reformátusok* lehetnek.⁵⁶ Mégis, az evangélikusság a Vajdaságban valóban leginkább a németességgel asszociálható a két világháború között, amikor a *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* játszódiák. (Példa erre, hogy annak a jugoszláviai lutheránus egyháznak, amely a magyar ajkú gyülekezeteket is összefogta, még a neve is az volt ekkoriban, hogy Ágostai Hitvallású Német Evangélikus Egyház.⁵⁷ 1941-ben, a Délvidék visszatérése után pedig a legtöbb német gyülekezet nem tagozódott vissza az újjászervezett magyarországi evangélikus egyházszervezetbe, hanem nemzeti alapon elkülönült.⁵⁸)

A tetralógiában a németek evangélikusságának hangsúlyozására a többnyire katolikus, csekély részben református délvidéki magyarsággal való szembenállásuk kiemelése érde-

53 „A magyar párt számtalan népgyűlést rendezett, és a magyarpárti szervezők: Prokopy Imre, dr. Strelitzky Dénes, Palásthy Ödön, Berecz Kálmán [...] és segítőtársaik végigjártak minden magyar falut [...]. Berecz Kálmán szenttamási plébános vezetésével egymás után alakultak meg a magyar [párt]szervezetek” Csuka János, *A délvidéki magyarság története 1918–1941*, [1941], Bp., Püski, 1995, 126–127. „Mindkét frakció megegyezett abban, hogy Berecz Kálmán legyen az újvidéki kerület jelöltje [...]” Uo., 183.

54 Vö. Gion Nándor, *Rózsaméz* [1976], i. m., 323., 380.; az idézetek helye pedig: 433., 430., 429.

55 Zoran Janjetović, *A magyar és a német kisebbség Jugoszláviában, 1918–1941 = Magyarország és a Balkán a XX. században*, szerk. A. Sajti Enikő, Szeged, JATE Press, 2011, 36.

56 Vö. Horváth Ilona, *Filléres emlékeim*, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012, 34.; ill.: „a református temetőt neveztük német temetőnek, a falunkban jobbra csak a németek voltak református vallásúak”. Gion Nándor, *Zongora a fehér kastélyból* [1994 k.] = Uő, *Az anyagi...*, i. m., 476., vagy: „A házakkal szemben [...] kezdődnek a temetők: a református temető, amelyet mindenki német temetőnek nevez, mivel a reformátusok majdnem mind németek voltak [...]” Uő, *Ezen az oldalon* [1971], i. m., 59.

57 Vö. Dolinszky Gábor, *Élve meghalni hagyni: Az Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztyén Egyház Szerbiában-Vajdaságban történelme 1918-tól napjainkig*, Bp., magiszteri szakdolgozat, 2004.

58 Vö. Tóth Ágnes, *Felekezeti függetlenség vagy államhatalmi manipuláció? A bácskai evangélikus németek törekvése*, i. m.

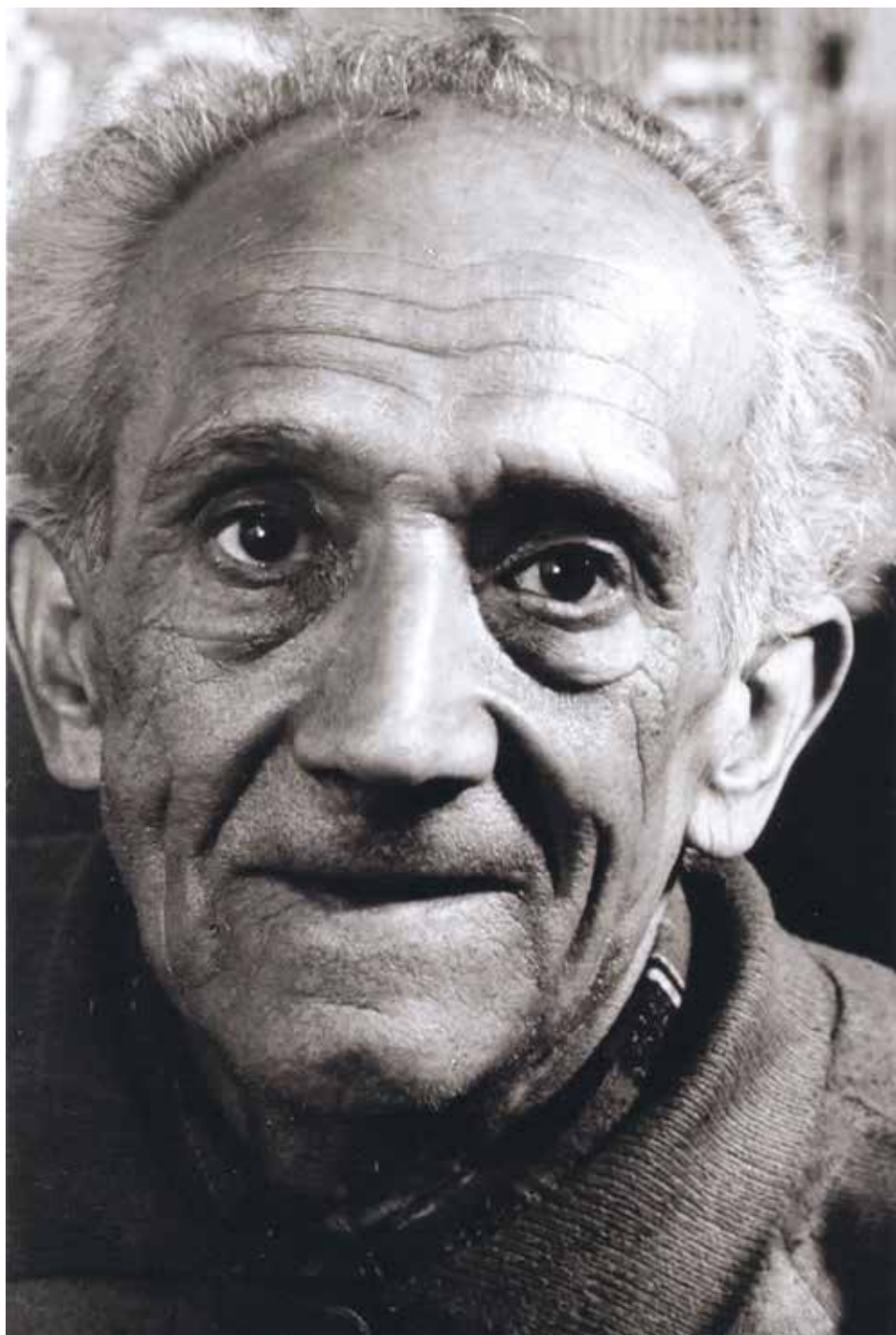
kében lehetett szüksége Giornak. Az első világháború előtt játszódo *Virágos Katonában* a magyar-német szembenállás az elnyomó-elnyomott nemzetiségek szerepcseréjére alkalmas: azaz a magyarokkal szembenálló németek a Gion korában elnyomott magyar kisebbség szerepét játsszák, míg az elnyomó szerbek szerepébe – tökéletesen támadhatatlan modell! – a magyarok kerültek. Rajtuk keresztül tehát Gion a vajdasági kisebbségi lét aktuális igazodási-asszimilációs dilemmáit mutatja be burkoltan. Gion a (részben saját maga által konstruált) helyi német evangélikus múltban nagyszerű analógiákat talált és kreált a kérdésről való gondolkod(tat)áshoz.

A második világháború előtt játszódo *Rózsaméz*ben pedig ugyanez a magyar-német szembenállás a magyar nemzetiségnek a némettől való elhatárolására, a náci-szimpatia vádjától való felmentésével múltja tisztázására, végső soron 1970-es évekbeli vajdasági jelenlétének legitimálására kellett. Mivel a németek a regényírás idején már nem voltak jelen a régióban, őket nem lehetett felelősségre vonni azokért a kisebbségi problémával kapcsolatos, olykor merészen szókimondó állításokért sem, amelyeket ők mondanak ki, így Gion a kisebbségi ügyek szócsöveként is használta őket, például: „– *Bácskát a magyarok követelik maguknak – mondta Stefi. – A régi határokat akarják. – A határokat majd Németország szabja meg – mondta az evangélikus lelkész.*”⁵⁹ A legtöbb politikailag érzékeny mondatot a lelkész mondja a két rendszerváltozás előtti regényben, de mivel azután már nem volt szükség a szócső szerepére, Gion törörlhette a szereplők közül.

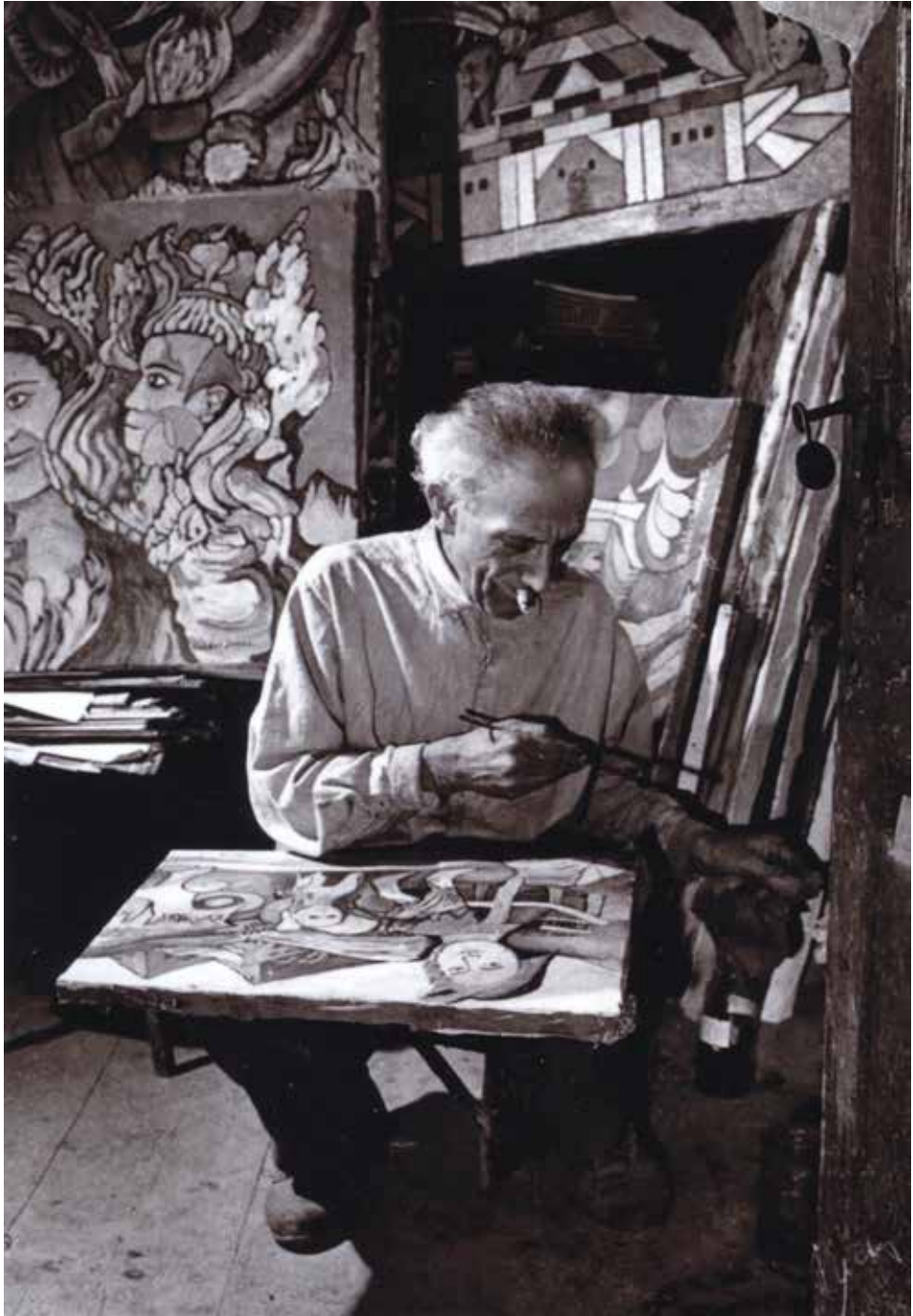
Összegzésként elmondható, hogy a templomok, a Szentháromság-szobor, a temetők és a Kálvária, valamint vallásos cselekmények és személyek fókuszba tétele arra mutat, hogy a transzcendentális irányultság és kötődés Giornál is az emberi önzonosság egyik fő pillére. Ezenfelül a római katolikus (és csekély számú említésekor a református) identitás a magyarsággal, az ortodoxia a kisantant országok államnemzeteivel van szoros kapcsolatban⁶⁰, míg az evangélikus német szereplők (élükön a verbászi lelkésszel) a kisebbségi kérdéskör leplezett taglalása érdekében kerülnek hangsúlyos szerepbe.

59 Gion Nándor, *Rózsaméz* [1976], i. m., 429.

60 Vö.: „Két szép lánya van, egyiknek is, másíknak is vett egy lakást az Adriai-tenger partján, csakhogy ezek a lakások most Horvátországba kerültek, ott viszont nem kedvelik a szerbiai lakástulajdonosokat, talán még megmenthető valami, ha hiteles iratokkal bebizonyítja, hogy szerbiai polgár létére is magyar és katolikus, de ez sem biztos.” Uő, *Nagybátyámról* [1994] = Uő, *Véres...*, i. m., 36.

Tóth István fotója

Tóth István fotója

